

MATEI BASARAB, DOAMNA ELENA ȘI FIUL LOR MATEIAȘ.

— ULTIME ZILE, MEȘTERI ȘI STIL —

— O —

Eclipsele, lăcustele, cometele ce apărură în ultimii ani ai domniei lui Matei-Vodă, pare că aveau să prezică camplitele năpăști ce umbriră zilele din armă ale *piosului* și *eroicului*¹⁾ Domn, cum îl numesc cronicarii unguri și moldoveni.

Încă din 1652, Febr. 20, se raportă Veneției, pentru a se desminți apoi, că Principele Valahiei ar fi murit²⁾ și că Moldova ar fi trebuit să rămână fiului său. Se poate ca ntr'această știre confuză să fie vorba nu de moartea tatălui, ci a fiului Mateiaș, un băețel, care prin 1645, când fu zugrăvit pe pereții mănăstirii Strehaiei, nu avea mai mult de 7 ani și al cărui mic mormânt se află și azi în Biserica Domnească din Târgoviște, cuprinzând următoarea inscripție pe cartușul susținut de cei doi lei laterali³⁾:

AICEA ZAC EU MATHEI AN CEST PĂMÂNT REACE,
PENIRU CE CU VOI CEI VII NU POȚ A PETREACE.
CELA CE AM FOST OARECÂND DE TOȚI PREA LĂUDAT,
ACUM ZAC FĂRĂ SUFLET CU LUT ÎMPRESURAT.
NUMAI VĂ ROG GREȘITU TOȚI SĂ-MI ERTĂȚI
CEST MORMÂNT ÎNTUNECAT PORUREA CERCETAȚI.

*

În anul următor 1653, Mai, Matei-Vodă avu să sufere de năvala lui Vasile Lupa peste hotarele țării. Pentru oprirea vrăjmașului ce se apropiase la 30 km. de Scaunul domnesc al Târgoviș-

tei, bătrânul Domn, de 65 de ani, se vede nevoit «să încalece» însuși, cu toată cartea. La 15 Mai sosi în Finta, un sat pe Ialomița, unde-și «toemi tabăra, făcându-și șanțuri», spre a opri accesul văei Ialomița ce ducea la Târgoviște. În capul a 7.000 de oameni, o zi întreagă cearcă a ține piept dușmanului, tare de 20.000 de soldați. «Alergând în toate părțile», pentru a îmbărbăta oștile, el pierdă trei cai morți sub dânsul¹⁾. Împușcat apoi în piciorul stâng, din josul genunchiului, el continuă a se bate până seara pe câmpul de bătae ce eră prins în rețeaua de ape ale Ialomiței, Cricovului, Crivățului, Viroagei, marcat și azi prin movile și întăriri poligonale în satele Finta-Postârnac-Coada Izvorului-Măneștii Prahovei. E o regiune joasă, pe care regulat și azi o ploae repede o transformă, prin revărsarea păraelor, într'o baltă imensă. O astfel de ploae căzută, în seara zilei de 17 Mai, aduse prăpădul oștilor lui Vasile Lupa în nomulul dela Finta.

Greu bolnav, dar victorios, se întorcea Domnul, a doua zi, la Curte. Rana căpătată însă i se cangrenase. «Carnea îi putrezește în jurul glontelii»²⁾, cauzându-i dureri mari. Prietenul Rákóczy, Principele Ardealului, care eră cu tabăra prin apropierea hotarului, pentru a-i veni în ajutor, la momentul oportun, îi trimite de îndată din Sibia un abil bărbier

¹⁾ Kraus, *Siebenbürgische Chronic*, Vien 1862, 219; *Chronicon Fuscio-Lupino-Oltardinum*, ed. Trausch, 51.

²⁾ Harmuzaki, *Documente*, IX-1, 8.

³⁾ N. Iorga, *Inscripții* I, 105—6. — Existența mormântului e confirmată și de Paul de Alep. Vezi mai departe.

¹⁾ Kraus, *o. c.*, 206. — *Cronica țării*, Magazin Istoric, IV, 324—5.

²⁾ Kraus, *o. c.*, 208.

(*balbier*), spre a-i curăța rana. Însă un bărbier polonez, aflat în slujba lui Matei, dar câmpărat de Lupul, după ce înveninase rana cu un bandaj otrăvit¹⁾, care cauzase umflarea întregului corp al Voevodului, — acest polonez concedia pe bărbierul sas, ca din partea lui Matei, spunând că Domnul mulțamește prietenului, dar acum nu are nevoie de ajutoare medicale. Cartea, însă, îngrijorată de starea lui Matei, scrie din nou lui Rákóczy, care trimite un nou bărbier, pe Iacob din

Vărzarul¹⁾, se răsculară, pătrunseră chiar în camera Domnului bolnav, în urmărire a acelor doi boieri, pe cari îi și pedepsesc cu moartea.

*

În aceste cumplite vremi se stingeă de supărare, în August, același an 1653, soția Voevodului, Doamna Elena, din faimosul neam al Herăștilor²⁾, la 54 ani de vârstă și după o conviețuire de 40 de ani.

«Fu îngropată cu cinste și cu mare pompă»³⁾ în Biserica Domnească din Târg-

Mormântul lui Mateiaș Basarab din Biserica Domnească, Târgoviște.

Făgăraș, care și el, în schimbul a 80 florini, e momit a se întoarce, fără a fi văzut pe Domn, dar care reușește totuși a pătrunde la Curte, a învederă, experimentând pe un câine, că bandajul era otrăvit și a calmă durerile Voevodului printr'un nou plasture³⁾.

Dar succesul dela Finta mărise aroganța oștilor sale: Dorobanții și Seimenii, cari, excitați și de extorsionile fiscale ale lui Ghinea Vistierul și Radu

goviște, lângă fiul Mateiaș, în pronaosul bisericii, în dreapta, acolo unde odinioară se ridica scara pe care Doamna și suita sa obișnuia a se urca în cafasal bisericii, la slujbă.

¹⁾ N. Iorga, *Răscoala Seimenilor*, în *Analele Academiei*, 910/911. — Vezi și V. Drăghiceanu, *Curțile boierești: Golești*, în *Convorbiri Literare*, 1913, 728.

Mormântul lui Socol din Cornășeni (mâna dreaptă a lui Matei), și el omorât, l-am găsit lângă Târgoviște. Vezi N. Iorga, *Inscripții II*, 95.

²⁾ Piatra mormântului a mamei sale, Despina, e azi încorporată în colecțiile epigrafice și de mături ale Consișiei.

³⁾ Cronica țării, *ibid.*, 338.

¹⁾ *Ib. d.*, 208.

²⁾ *Ibid.*, 209.

O lungă inscripție amintește toată jalea aceluia ce rămâne¹⁾.

[скн камень есть прѣсвер|аѡа гѣиждкѣ
еленкѣ, княгини|кѣ въздѣленнѣишеѣ сѡпрѣ-
|ж|иници пресвѣтлаѡа и вѣрочистнѣиша...
|зана|инициѣа началнѣа и воеводкѣ и дѣ-
довнаѡа гсѣѡра, іакже двайри два дѣсѣ
цѣлѣхъ въ санѣ сѡпрѣжнѡмъ непазненнѣи
лѣтѣхъ, многи прѣвѣи бѡгадѡдѣнаѡа, сѣз-
дѣлннѣа мѡнасти|р|. . . . ол. . . . |ст|о

[правѡ|славнѣиѣа вѣрнаѣа и ревннтелнѣаѣ по-
ворннѣа, часткѣхъ же дѣлѣхъ вѣрочистнѣи възсѣ-
дашнѣа дѡбродѣтелннѣи|а| и вѣсѣѣ ѡ. . . .
пѡмагѣтелннѣа прѣвѣлнѣаѣа и свѡнѣхъ сн и
тѡждкѣ сѣвѣтѡдѣлннѣаѣа. . . . со прѣвѣлн-
нѡмъ пѡачѣмъ и рѣдѣннѣмъ свѡнѣхъ же и въ-
сѣхъхъ жнвѡтъ свѡнъ скѡнѣа лѣтѣхъ прѣхѡдѣннѣхъ
въззрѣ|с|та свѡѡѡѡ ѡд. и вѣтѣѣа мѣѡра зр-
ѡа елѡ. . . . же вѣкѣа възпѡзреннѣа лѣхнѣ.

Homo natus de muliere

Mormântul Doamnei Elena din Biserica Domnească, Târgoviște.

Бѡа въ|з|дѣнзѣтелннѣа ннѡрнѣхъ чѡна. . . .

¹⁾ Dată la N. Iorga, *Inscripții* I, 107, unde se găsește și traducerea:

Acesta e mormântul prea luminat, Elena Doamna, stăpâna, prea pohtită soție a prea luminatului, blogocestivalui mantenesce stăpân și Voevod și moștenitor Domn, care de două ori douăzeci de ani împlinind în vrednicia de soție a dat multor biserici danii bogate, care a zidit mănăstiri... a ridicat săracilor, a apărut cu credință și râvnă biserici; drept credincioasă, a făcut bine totdeauna dese lucruri blagocestive și a sprijinit foarte multe toate... și a fost prea mare dătătoare de sfaturi la ai săi și la alți. Cu prea mare plângerea și tânguirea alor săi și a tutelor, și-a închinat viața, împlinind ani ai vârstei sale 54 și anul dela facerea lumii 7161, iar dela intruparea lui Damnezeu — Cavântul 1652—1653.

Brevi vivens tempore repletur
Maltis miseriis, qui quasi flos
Egreditur et conteritur
Fugit velut umbra.

Iob. cap. 14.

Dar de-abia vindecăt, în apropierea Paștilor din anul 1654, la 20 Martie, se întâmplă o nouă¹⁾ răscoală a Seimenilor, cari închid Voevodului ce eșise la preambulare porțile cetății. Aceasta aduse sfârșitul lui. «Cu mare necaz, petrecând

¹⁾ Cronica țării, *ibid.*, 328 și Kraus, I. c., 219

Matei Vodă din zi în zi», se sfârși în a doua Duminică a Paștilor, după o bolire de câteva zile.

Muri la 9 Aprilie dimineața, «șezând

tean, după o domnie de 21 ani fără 5 luni și 11 zile, la 66 de ani.

Il întinseră pe o masă din sala Divanului: «zăcea cu fața descoperită, după

Mormântul Doamnei Elena. Vedere de detaliu a capacului.

pe jeț»²⁾ în *loggia* palatului târgoviș-

²⁾ *Chronicon Fuscio-Lupino-Ottardinum*, 34. — *Cronica țării*, 330. — Paul de Alep, *Călătoriile Patriarhului Macarie*, ed. Cioranu, București 1900, 109.

«obicei. Era îmbrăcat cu haine regale
«de scump brocard, blănite cu samur
«de mare preț și cu nasturi de aur și
«de argint poleit. Avea pe cap un pre-

«țios calpac de samur. Il acoperiă peste
«tot dela cap până la picioare un fel de

«mănări și toate boieroaicele, cari plân-
«geau și se boceau»³⁾).

Mormântul lui Matei Basarab de la mănăstirea Arnota.

«giulgiu de satin alb, pe care eră de-
«Semnat o cruce de aur. In jur erau lu-

Rugăciunile mortuare fără citite de

³⁾ Paul de Alep, O. C., 114.

Patriarhal Antiohiei, Macarie, aflător în țară.—Il transportară apoi subț un ambrar în curte. După împărțirea lumânărilor și sfârșirea slujbelor, se înconjură Biserica Domnească de întreg cortegiul în capul căruia se afla patriarhal, noul Domn, episcopii, preoții, boerii, doi câte doi. Il duseră apoi în nava bisericii și îl înmormântară într'un cosciag regesc, «alături de groapa răposatei Doamnei și a fiului lor», cum ne spune și diaconul Patriarhalui Macarie, Paul de Alep¹⁾.

*

Dar în răscoala Seimenilor din 1655 toate mormintele Bisericii Domnești fură profanate²⁾. «Desbrăcără trupurile și le aruncară hainele și le purtară astfel prin oraș». Oasele steteră mult timp «afară în biserică». În urma lui Constantin Cârnuț, ele fură așezate la loc, desigur, de nepotul lui Matei, Preda Brâncoveanu, care însă luă osemintele Voevodului și le duse la mănăstirea Arnota, zidită de Matei Basarab, și unde el se află nou ctitor.

Realiză astfel dorința lui Matei-Vodă de a fi îngropat lângă tatăl său Danciu, în această mănăstire, «în lături, departe de răutăți»³⁾.

Sub îngrijirea nepotului se făcă de meșterul favorit al lui Matei Basarab o frumoasă marmură, cu o duioasă inscripție⁴⁾:

ЗДЕ ЛЕЖИТ МАТЕИ БАСАРАБА БЖІЮ ВЪРО
ДАТІЮСЪ ПІКОРДА НАЧАЛНИКЪ И ВОЕВОДА ЗЕМ-
ЛЫ СРЪО ВЛАХІНСКАЯ, МЪЖ МЪДРЪ ПІЕДРІЛНИИ И
МІЛОУАТЕА, МНОГИ ЧЪРКЕИ И МОНАСТІРІУМ

УТОУАТЕА И УТОУЕНТЕА, НИКОЛЖЕ ПО-
БЕЖДЕИ, ПОБЕДИНИКЪ И МНОГИ ЖЕ УДОЛЪЖІИ
ПОБЕДОУОСЕИ, ПРЕСЛАВЪТІИ ВРАГУЕ СТРАШ-
НИИ, ДРЪГУМЪ ЗАСТЪПНИКЪ, ЗЕМАН СВОЕИ
БОГАТИТЕА, НАКЪ ЕЗЪ ВЕЛИКИ БОГАТСТВОМЪ И
ЕЗЪ ВЪЛХЪ УВНАЕМЪ, ТИХОУМІРІУМЪ, РЕДКОУ
ДВАДЕСА И ТРИ ЛЪТЪ, СЧЕИ У РЕДЪ ЕЗЪ РАДЪ-
БОУЪ И МАСТІТЪ СТАРОСТИ, ВЛАКТО РЕДНЕ
«АХУА».

* * *

Mormintele familiei lui Matei Basarab sunt anele din cele mai frumoase ce avem. Ele sunt lucrate în stilul favorit Domnului, un *baroque* polonez, în care stil se lucrează mai toată a sa argintărie.

Toate mormintele sunt lucrate cu acelaș factură, deci de acelaș meșter.

Inițialele numelui lui sunt gravate pe mormântul dela Arnota:

AL. A. P. B.

Dactul literelor inscripției e polon. Avem de aface deci cu un meșter sculptor polon, care va fi condus sculptarea bisericii Stelei din Târgoviște, ridicată, precum se știe, în 1646, de Vasile Lupu, în stil gotic bizantin, de pe moda moldovenească.

Acelaș meșter, desigur, face din spirit de pietate și un modest mormânt în bis. Sf. Dimitrie din Târgoviște unui căpitan nemțesc, mort în 1654⁵⁾, scris cu acelaș fel de literă și pe acelaș granit roșu lucios, italieneș; cu care e lucrat și mormântul Doamnei Elena.

VRG. DRĂGHICEANU.

¹⁾ Paul de Alep. *O. C.*, 161.

²⁾ N. Iorga, *O. C.*, 106. Paul de Alep, *O. C.*, 229. Și actual lui Duca Vodă: «I-au îngropat în tinda Bisericii Domnești, iar apoi fiind multe răutăți și robii în țară de limbă păgână, i-au scos oasele afară. Și au stat cățava vreme afară în biserică. În urma lui Constantin-Vodă, fiind oasele lui tot desgropate, Ie-au trimis cu cinste tocmai la Arnota»: Condica m-rii Arnota, 209.

³⁾ Condica m-rii Arnota.

⁴⁾ Vezi N. Iorga, *O. C.*, 204, unde se dă traducerea:

Aici zace Matei Basarab cu mila lui Dumnezeu odinioară stăpân și Domn al Țării Românești, bărbat înțelept, îndurător și milostiv, întemeetor și înouitor a multe biserici și mănăstiri, niciodată biruit ci biruitoare, și a multe învingeri învingător, prea slăvit, dușmanilor înfricoșat, prietenilor de folos, îmbogățitor al Țării sale, cel ce cu multă bogăție și intru toate îndestulat în lină pace a domnit 23 de ani, a adormit întru Domnul la cinstea bătrâneții, în anul 1654.

⁵⁾ Inscriptia la N. Iorga, *O. C.*, 90.

Les pierres tombales de Mathieu Bassarab prince de Valachie (1652—1654), de sa femme Hélène, de la lignée célèbre des boïars Herescu, et de son fils Mateiash, sont parmi les plus beaux exemplaires de monuments funéraires venant de nos vieux princes.

D'après leur facture et d'après le tracé des caractères des inscriptions, elles sembleraient être l'oeuvre d'un sculpteur polonais, qui paraît avoir dirigé les travaux de construction du monastère de „Stelea“, bâti en style moldave (mélange de byzantin et de gothique) à Târgovishte. On en voit les initiales, M. L. R. B., sur l'une des pierres tombales dont il est question.

Mathieu Bassarab mourut en 1654, le dernier de sa famille, après avoir eu à déplorer la perte de son fils Mateiash, survenue, très probablement, en 1652, ainsi que celle de son épouse, décédée

en 1653, après quarante ans de mariage.

Ces malheurs de famille, joints aux souffrances dues à la blessure qu'il avait reçue pendant la guerre avec Basile Lupu, prince de Moldavie, à la bataille de Finta (15—17 mai 1653), où il avait été atteint par une balle, ainsi qu'à la douleur que lui causa la révolte des „seïmens“ (troupes mercenaires composées surtout de Serbes), hâtèrent la fin de sa vie.

Ils ont été ensevelis tous dans l'église „Biserica Domnească“ de Târgovishte, qui servait de chapelle au palais princier.

Par suite d'une nouvelle rébellion des „seïmens“, pendant laquelle les tombeaux princiers furent profanés, un neveu du prince, Preda Brâncoveanu, fit transporter et inhumer à nouveau les restes de Mathieu Bassarab au monastère d'Arnota, bâti par le père de ce dernier.